

“DEV BILAN PAKANA” FILMIDA SSENARIY VA BADIY YAXLITLIK MASALASI

Shoxruh Ne'matov

“ART ZAMON MEDIA” MCHJ kinostudiyasi direktor o‘rinbosari.

Annotatsiya: *Ushbu tezisda rejissyor Jahongir Qosimovning “Dev bilan pakana” (2004) badiiy filmi ssenariysi va uning badiiy yaxlitlikni shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Syujet va fabula munosabati, bosh qahramonlar xarakterining qarama-qarshiligi, dramatik vaziyatlar, dialoglarning mazmuniy vazifasi hamda kompozitsion uyg‘unlik filmning g‘oyaviy-badiiy tizimi doirasida ko‘rib chiqiladi. Polvon va Zulfiqor obrazlari orqali jismoniy ulkanlik va axloqiy ulug‘lik, ayyorlik va halollik, moddiy manfaat va insoniy mas‘uliyat o‘rtasidagi ziddiyat yoritiladi. Tahlil ssenariyni filmning boshqa ifoda vositalari bilan uzviy aloqada o‘rganuvchi yondashuvga asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *badiiy yaxlitlik, kino ssenariysi, dramaturgiya, fabula, syujet, kompozitsiya, obraz, xarakter, dialog, axloqiy ziddiyat, o‘zbek kinosi.*

Kirish

Kinoasar badiiy yaxlitligi alohida ijodiy komponentlarning shunchaki bir film tarkibida jamlanishi bilan emas, balki ularning yagona g‘oyaviy-dramaturgik maqsadga xizmat qilishi orqali yuzaga keladi. Ssenariyda voqealar rivoji, qahramonlar maqsadi, xarakterlar to‘qnashuvi, dialoglar va kompozitsion qurilish o‘zaro sababiy hamda mazmuniy bog‘lanishga ega bo‘lishi lozim. Shu ma’noda ssenariy filmning g‘oyaviy asosini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Biroq badiiy yaxlitlik faqat ssenariy bilan cheklanmaydi: rejissura, aktyorlik ijrosi, tasviriy yechim, operatorlik ishi, ovoz va montaj ham ushbu yaxlitlikni yuzaga chiqarishda ishtirok etadi.

Jahongir Qosimov rejissyorligidagi “Dev bilan pakana” filmi ana shu masalalarni muhokama qilish uchun muhim material beradi. 2004-yilda suratga olingan kartinada katta shaharda o‘z o‘rnini topishga va pul ishlab topishga urinayotgan ikki turli xarakterdagi qahramon tasvirlanadi. Filmning komedik vaziyatlari faqat kulgi uyg‘otish vazifasini bajarmaydi; ular qahramonlarning dunyoqarashi va axloqiy tanlovini ochib beruvchi dramaturgik vosita sifatida ham ishlaydi.

Tadqiqot maqsadi va yondashuvi

Tadqiqotning maqsadi — “Dev bilan pakana” filmida ssenariy yechimlari badiiy yaxlitlikni qanday shakllantirishini, xususan, qahramonlar xakteri, syujet rivoji va dialoglarning g‘oyaviy vazifasi orqali aniqlash. Tahlilda dramaturgik-kompozitsion yondashuv qo‘llanadi: voqealar zanjiri, bosh qahramonlar o‘rtasidagi ziddiyat, xarakterlar dinamikasi va dialoglarning mazmuniy yuklamasi o‘zaro aloqada ko‘rib chiqiladi.

Asosiy tahlil

Filmning markazida Polvon va Zulfiqor obrazlari turadi. Polvonning jismoniy ulkanligi uning sodda, samimiy va to'g'riso'z tabiati bilan uyg'unlashadi. Zulfiqor esa kichik jussali, topqir va ayyor qahramon sifatida namoyon bo'ladi. Bu qarama-qarshilik tashqi ko'rinishdagi farq bilangina cheklanmaydi: u ikki xil hayotiy strategiya — halollikka tayanish va vaziyatdan ayyorlik bilan foydalanish o'rtasidagi ziddiyatni ifodalaydi. Shunday qilib, film nomidagi "dev" va "pakana" tushunchalari jismoniy o'lchamni anglatuvchi belgilardan kengroq, ramziy ma'no kasb etadi.

Toshkentga omad va daromad izlab kelgan Polvon Zulfiqorning turli pul topish rejalariga aralashadi. Biroq rejalarining ko'pincha muvaffaqiyatsiz tugashi tasodifiy kulgili epizodlar yig'indisi emas. Dramatik vaziyatlarning ichki mexanizmi Polvonning yolg'on gapirishga va odamlarni aldashga ko'nmasligi bilan bog'liq. Zulfiqor foyda olishni ko'zlagan vaziyatlarda Polvonning vijdoni va to'g'riso'zligi kutilmagan to'siqqa aylanadi. Shu tariqa xarakter xususiyati syujetni harakatga keltiruvchi sababga aylanadi: qahramonning axloqiy pozitsiyasi voqealarning yo'nalishini belgilaydi.

Film dramaturgiyasining muhim jihatlaridan biri — qahramonlarning o'zaro ta'siri natijasida yuz beradigan ichki o'zgarishdir. Dastlab Zulfiqor uchun Polvonning soddaligi uning rejalariga xalal beruvchi xususiyatdek ko'rinadi. Biroq voqealar davomida Polvonning samimiyligi va halolligi Zulfiqorning qarashlariga ta'sir ko'rsata boshlaydi. Demak, qahramonlar o'rtasidagi ziddiyat faqat tashqi harakat va kulgili vaziyatlar bilan cheklanmay, axloqiy o'zgarish uchun ham zamin yaratadi. Bu dinamika filmning g'oyaviy mazmunini personajlar xatti-harakati orqali ochishga xizmat qiladi.

Dialoglar ham xarakterlarni ochish va filmning mazmuniy qatlamini boyitishda muhim o'rin tutadi. "Men dunyoni sen bilan o'lchayman", "Aql — ozgina bo'lsa ham, joyida bo'lishi kerak", "Sening gaping to'g'ri, lekin hayot boshqacha..." kabi jumlar qahramonlarning munosabati va hayot haqidagi tasavvurlarini ixcham shaklda ifodalashi mumkin. Bunday replika va iboralarni tahlil qilishda ularning faqat aforizmga o'xshash ohangiga emas, balki sahnadagi vazifasiga ham e'tibor berish lozim: dialog voqeani rivojlantiradimi, xarakter ziddiyatini kuchaytiradimi yoki filmning asosiy g'oyasini aniqlashtiradimi? Badiiy jihatdan samarali dialog bir vaqtning o'zida bir necha vazifani bajarishi mumkin.

Kompozitsion yaxlitlik syujet epizodlarining bosh g'oya bilan aloqasida ko'rinadi. Agar kulgili vaziyatlar qahramonlarning xarakteridan kelib chiqsa, ularning oqibatlari keyingi voqealarga ta'sir etsa va bu jarayon Polvon hamda Zulfiqorning munosabatini o'zgartirsa, komediya epizodlari yagona dramaturgik zanjirga birlashadi. Shu nuqtayi nazardan, filmda kulgi va axloqiy mazmun bir-biriga zid emas: komik vaziyatlar insoniy qadriyatlar haqidagi fikrni tomoshabinga tabiiy va ta'sirchan shaklda yetkazishga xizmat qiladi.

Filmning g'oyaviy o'zagini insoniy qadr-qimmatni tashqi ko'rinish, moddiy manfaat yoki ayyorlik bilan o'lchab bo'lmasligi haqidagi qarash tashkil etadi. Polvonning kuchi uning jismoniy qudratidangina emas, balki o'z axloqiy mezonlariga sodiq qolishidan ham kelib chiqadi. Zulfiqorning o'zgarishi esa halollikning boshqa insonning xulqiga ta'sir ko'rsatishi

mumkinligini anglatadi. Shunday qilib, qahramonlar qarama-qarshiligi filmning markaziy g'oyasini abstrakt bayonot sifatida emas, voqea va xarakterlar harakati orqali ifodalash imkonini beradi.

Xulosa

“Dev bilan pakana” filmi misolida badiiy yaxlitlikning muhim shartlaridan biri — ssenariyning g'oyaviy o'zagi, qahramonlar xarakteri va syujet rivoji o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ekani ko'rinadi. Polvon va Zulfiqor o'rtasidagi qarama-qarshilik voqealarni harakatga keltiradi, komik vaziyatlarni yuzaga chiqaradi va qahramonlarning axloqiy o'zgarishiga zamin yaratadi. Dialoglar esa xarakterlarni individuallashtirish bilan birga, filmning mazmuniy qatlamini mustahkamlash imkonini beradi.

Shu bilan birga, filmning to'liq badiiy yaxlitligi haqida xulosa chiqarish uchun ssenariy tahlilini rejissura, aktyorlik ijrosi, operatorlik va rassomlik yechimlari, ovoz hamda montaj tahlili bilan davom ettirish zarur. Demak, ssenariy badiiy yaxlitlikning tayanch omillaridan biri bo'lsa-da, uning ekrandagi to'laqonli namoyon bo'lishi barcha kinoifoda vositalarining o'zaro muvofiqligiga bog'liq. Mazkur yondashuv o'zbek kinosida ssenariynavislik mahorati va film dramaturgiyasini chuqurroq o'rganish uchun ham muhimdir.

Foydalanilgan manbalar:

1. “Dev bilan pakana” badiiy filmi. Rejissyor: Jahongir Qosimov. O'zbekiston, 2004. Filmning yakuniy titrlari ssenariy mualliflari va ijodiy guruh haqidagi ma'lumotlarni tekshirish uchun asosiy manba sifatida olinishi lozim.
2. iTV.uz. “Dev bilan pakana” filmi haqidagi ma'lumot va qisqacha mazmun. <https://itv.uz/detail/59265>
3. Ozodlik radiosi. “R. Obidov: ‘O'zbekkino’ xalq dardini aks ettirsin”. 20-mart, 2013. <https://www.ozodlik.org/a/24933495.html>